

Димитър Попов
ПРИКАЗНА ДРЕВНА ТРАКИЯ

София, 2012

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Димитър Попов, автор, 2012

© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-619-152-059-6

ДИМИТЪР ПОПОВ

ПРИКАЗНА
ДРЕВНА
ТРАКИЯ

Резос, Залмоксис и други
старотракийски легенди и митове
(от Омировите поеми до края
на митографската традиция)

Монографии от същия автор

Тракийската богиня Бендида. София, 1981 („Наука и изкуство“)

Залмоксис. Религия и общество на траките. София, 1989 (УИ „Св. Климент Охридски“)

Богът с много имена. София, 1995 (ИК „Свят – Наука“)

История на стария свят. София, 1997, 1998, 2001 (АИ „Проф. Марин Дринов“)

Тракология. София, 1999 (ИК „ЛИК“)

Древна Гърция. История и култура. София, 2000; 2009 (ИК „ЛИК“)

Тракийска цивилизация. Траките – общество, политика, култура. Белград, 2000 („Геопоетика“)

Древен Рим. История и култура. София, 2002; 2009 (ИК „ЛИК“)

Древни общества и култури. София, 2004 (ИК „ЛИК“)

Тракийските царе. Поведение и превъплъщения. София, 2007 (ИК „ЛИК“)

Древна Тракия. История и култура. София, 2008 (ИК „ЛИК“)

Гръцките интелектуалци и тракийският свят. София, 2010 (ИК „ЛИК“)

Тракийска религия. София, 2010 (ИК „ЛИК“)

Траки. Исторически и културен обзор. София, 2011 (Издателство „Изток-Запад“)

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение9

ГЛАВА ПЪРВА.

Тракийският цар Резос 13

1. Гръцкият мит в X песен на „Илиада“, в схолиите към нея и в едноименната трагедия на Еврипид..... 13
2. Долон вълкът 31
3. Тракийски първообраз 40

ГЛАВА ВТОРА.

Трагедията „Резос“ – легенда и действителност..... 67

1. Авторство и датировка 67
2. Исторически обзор 73
3. Анализи и съпоставки 86

ГЛАВА ТРЕТА.

Останалите тракийски царе в Омировите поеми 109

1. Траките на Хелеспонта..... 109
2. Траките кикони 114
3. Траките пеони..... 120
4. Ифидамант 125

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.

Тракийският цар, жрец и бог Залмоксис	127
1. Опит за локализация.....	127
2. Безсмъртие и обезсмъртяване	134
3. Преводи-означения и имена-прозвища.....	149
4. Човешки жертвоприношения.....	159
5. Стрели към небето – стрели към морето.....	173
6. В андреона и в подземното жилище (в пещерата)	180

ГЛАВА ПЕТА.**Старотракийски легенди и митове**

според митографската традиция.....	195
1. Борей.....	195
2. Бутес и Агасамен	200
3. Диомед.....	202
4. Евмолп	204
5. Ликург	206
6. Мидас.....	209
7. Музей	214
8. Орфей и тракийският орфизъм.....	215
9. Полтис и Сарпедон	224
10. Тамирис.....	225
11. Терей.....	228
12. Финей.....	233

Съкращения	241

*На Инчето,
най-невероятното хлапе,
а вече чаровна госпожица*

ВЪВЕДЕНИЕ

Тази книга е посветена на древнотракийските легенди и митове. Трудностите да се проследят те действително са големи. На първо място трябва да отбележа, че в повечето случаи литературните сведения за различните местни божества и герои са твърде недостатъчни. При тази оскъдица не бива да се забравя, че писмените документи са предимно гръцки и римски и не е останало нищо пряко от самите траки. Нещо повече, от устния фолклор не може да се долови ясно какво точно елините вземат от тях и какво добавят от себе си или изтълкуват поради рационализма и стремежа си към симетрия по свой начин.

Не по-маловажен е въпросът какъв е начинът да се отдели старото от новото в гръцката традиция, понеже както култовете, така и митовете се обогатяват с течение на годините и на вековете, допълват се откъм мотиви и идеи, развиват се и се усложняват смислово или иконографски. Сега проблемът не е за търсенето на еталони или на модели за сравнение, за възклицания пред изкуствено обявени за „чудеса“ феномени, а за прецизен анализ на наличната информация.

В този смисъл задължителната интегралност на тракийските култове и митове с елинските, където собствената изява е силно заличена, явно е априорна и методологически погрешна констатация, която не може да се приеме, защото просто ги превръща в съставна част на гръцката религия и

митология.¹ Този е пътят, по който небето на Древна Тракия силно се населява със същите божества, обитаващи планината Олимп, макар и под променени имена.

По този начин изведнъж се пренебрегва възможността легендите да са наистина тракийски и именно местните култове и митове да са усвоени по-късно от южните им съседи.² Предложеното решение е много по-вероятно, още повече че в процеса на приемането и на преосмислянето на едно наследство и на традиции и на пречупването им през собствения идеологически поглед те загубват първоначалната си същност и се променят до неузнаваемост, както впрочем гърците постъпват и с приспособяването на идеи, влияния, заемки и умения от цялото Източно средиземноморие. Следователно да се разграничи древният фонд на чисто тракийските вярвания и изповед към определен култ, или да се отдели собствената характеристика на отделните митологични персонажи са доста сложна, често пъти дори непосилна задача.

Трябва да се има предвид още, че мисленето на тези хора не може да се диференцира като елинското. Това ще рече, че разчленяването на космогония, митология и религия е непознато за тракийските предели, където всичко е слято, и не бива да се говори за митове отделно от легендите и за култове отделно от божествата, след като представите за света са единни и споени в неразчленима амалгама.³

Следващото препятствие за преодоляване е, че по принцип сравненията между двете общности се правят през призмата на класическата гръцка религия и митоло-

¹ **Gaertringen, H. von.** De Graecorum fabulis ad Thraces pertinentibus quaestiones criticae. Berlin, 1886.

² **Mihailov, G.** Problèmes de la mythologie et de la religion thrace. – Pulpudeva, 1, 1976, 71–80.

³ **Фол, Ал.** Вярата в безсмъртието. – В: Тракийски легенди. София, 1981, 15–23.

гия, т.е. спрямо завършения и усложнен краен образ на елинското мислене.¹ Древна Тракия обаче притежава едновременно много лица. В нея могат да се различат чертите на минойския и на ахейския свят, но тя има и успоредици с историко-типологическите модели от ирано-кавказкия и от малоазийско-анатолийския етнокултурен кръг, а в дадени моменти прилича дори на гръцката класика.

В тази обстановка съпоставките с нея най-малко са грешка, защото полисната социалнополитическа организация съвсем не съответства на тракийската. Поради тези причини, ако и занапред продължават да се търсят паралели и да се сравняват елементи от духовния живот на траки и елини, това е некоректно да се прави по отношение на крайните достижения на последните. Сходствата могат да се открият в по-ранните идеологически форми, т.е. съотнасянето между тях да се извършва не толкова синхронно, а по-скоро диахронно.

По този начин много вярвания и безименни персонификации, които проникват в Източното средиземноморие, ще се преосмислят в атмосферата на тази общност, а впоследствие ще се наследят от гърците, за да изградят те своя подреден и неанонимен пантеон, кодифициран едва през V в. пр.Хр., и за да утвърдят митовете за своите герои.

Обстоятелството, че тези реалности принадлежат и се вписват в една или друга социално-икономическа, държавнополитическа или етнокултурна среда показва, че те не престават да са исторически, винаги са във връзка с историята, а самото им изследване в крайна сметка се свежда до изучаването на култовите и на митологичните факти в техните исторически отношения.

¹ Фол, Ал. Тракийското религиозно мислене. – В: Тракийски легенди. София, 1981, 9–13.

Точно, за да направя опит да отделя тракийското от елинското, съзирам основанието да напиша настоящата монография, където в контекста на живата действителност на преден план са изведени местните легендарни и митологични първообрази.¹

София, март 2012 г.

¹ Поводът за проучването идва от един от моите учители **Михайлов, Г.** Траките. София, 1972, където една от главите, а именно „Фабуларна Тракия“, 183–209, е посветена на проблематиката.

ГЛАВА ПЪРВА

ТРАКИЙСКИЯТ ЦАР РЕЗОС

1. ГРЪЦКИЯТ МИТ В X ПЕСЕН НА „ИЛИАДА“, В СХОЛИИТЕ КЪМ НЕЯ И В ЕДНОИМЕННАТА ТРАГЕДИЯ НА ЕВРИПИД

Два са основните извора за тракийския цар Резос – X песен на „Илиада“, т.нар. Долония, и едноименната трагедия на Еврипид, в чиято основа стои разказът в поемата. Според Омир владетелят пристига на помощ на Троя чак на десетата година на войната. Той идва вечерта от земите на Егейска Тракия и се разполага на стан до троянците. Те са вече извън стените на града и решително нападат ахейците, които са напуснати от бойното щастие след оттеглянето от битката на Ахил – най-прославеният им и мощен герой.

Действието се развива същата нощ, а троянците изпращат като съгледвач Долон в лагера на врага при морето, за да разбере какви са намеренията му. От своя страна гърците пък провождат на разузнаване Диомед и Одисей със същата задача. По време на тази акция те се натъкват на Долон, залавят го и го разпитват за разположението на противниците и на техните съюзници, а после го убиват. Ето обаче какво научават:

„Та ако желаете да се вмъкнете в троянския стан, там настрани са скородошлите траки, разположени най-накрая

от всички; между тях е цар Резос, син на Ейоней. Неговите кобили са най-хубавите и най-едрите, които съм виждал, по-бели от сняг, бързобеги като вихър. Колесницата му е хубаво украсена и със злато, и със сребро. Той дойде с оръжия златни, огромни дивни да ги видиш; не прилича на смъртни мъже да ги носят, а на безсмъртните богове.¹

След това Диомед и Одисей продължават по-нататък „...през оръжия и черна кръв и скоро достигнаха стана на тракийските мъже. Те спяха съсипани от умора, а хубавите им оръжия лежаха на земята до тях, добре подредени в три редици; при всеки от тях стоеше двойка коне. В средата спеше Резос, при него стояха бързите коне, вързани с поводите на горния ръб на кочията на колесницата. Одисей го зърна пръв и го посочи на Диомед:

„Ето това е мъжът, Диомеде! Това са конете! За тях ни разказваше Долон, когото убихме. Хайде, покажи юнашката си сила; не бива да се мъдриш с оръжията си, ами отвързвай конете или пък ти убивай мъжете, а аз ще се погрижа за конете.“

Така каза, а сивооката Атина му вдъхна мощ и той почна да убива околоръст, вдигна се страшен стон от убиваните с меч траки, земята се обагри с кръв. Като лъв, наскокнал на беззащитно стадо овце или кози, връхлетява на него с гибелна мисъл, така и Тидеевият син връхлиташе върху траките, догдето погуби дванадесет души. А при когото Тидид заставаше и го погубваше с меча си, хитрият Одисей зад него го улавяше за краката и го изтегляше с тази мисъл, щото китногривестите коне да преминават лесно и да не се уплашат, като стъпят върху мъртви – не бяха още привикнали на това.

А когато синът на Тидей достигна до царя – той беше тринадесети, когото лиши от сладкия живот, – Резос стенеше, защото лош сън бе се явил в главата му: присънил му

¹ **Hom.**, II. X, 432–441.

се беше по внушение на Атина внукът на Ойней (Диомед). Между това издръжливият Одисей отвърза еднокопитните коне, привърза ги един за друг за поводите и ги изкара настрана, удряйки ги с лъка, че не беше се сетил да вземе лъскавия бич от блестящата кочия, после подсвирна, давайки знак на божествения Диомед.

А той се бавеше и обмисляше какво по-смело дело да извърши: дали да вземе колесницата, в която лежаха блестящите оръжия, като я изтегли за процепа или я вдигне високо и изнесе, или пък да отнеме живота на повече траки. Догдето обсъждаше това в ума си, Атина застана наблизо и така рече на богоподобния Диомед:

„Помисли за връщане, храбри сине на Тидей, към дълбоките кораби, да не би да се върнеш там с бягство, ако някой друг бог разбуди троянците.“

Така каза, а той позна по гласа, че му говори богинята, и пъргаво се метна на коня; Одисей го шибна с лъка и те полетяха към бързите кораби ахейски.

Но сребролъкият Аполон не беше на пост като слепец. Щом видя как Атина вървеше след сина на Тидей, той, изпълнен с гняв към нея, се втурна в стана на троянците и събуди тракийския съветник Хипокоон, благородният братовчед на Резос. Той се вдигна от сън и когато видя празното място, където стояха бързите коне, също и потръпващите в смъртни конвулсии ужасно избити мъже, започна да се вайка и след това да призовава по име милия си приятел. У троянците, които се притекоха на гълпи, се вдигнаха ужасна глъчка и безкраен смут: те гледаха страшните дела, извършени от мъжете, които се върнаха при дълбоките кораби¹.

Това е пълният текст. Той предизвиква редица трудности за интерпретацията при съпоставка със схолиите към него, а и с други извори, и едновременно поставя не

¹ **Hom.**, II, X, 469–515.

малко проблеми¹. На първо място идва констатацията, че още през древността принадлежността на Х песен – т.нар. Долония, към „Илиада“ е подложена на съмнение и дори един схолион към самото начало на тази песен съобщава, че тя е съчинена по особен начин и не е част от поемата. Наистина в творбите на Омир ясно се разграничават няколко основни пласта от сведения, които спадат към различни епохи и са отдалечени един от друг с големи промеждутъци от време, защото за тяхното създаване се използват цикли от народни песни също от различно време.²

Най-древният се отнася за бурните събития, свързани с Троянската война и със сложната обстановка непосредствено след нея. И след като битката за Илион датира към 1285–1275 г.пр.Хр., следователно той възхожда към края на бронзовата епоха и по-точно към XIII–XII в.пр.Хр. и отразява края на апогея на ахейската древност и на микенската хегемония в историята на Източното средиземноморие и на Балканския полуостров.

Вторият хронологически слой от данни възстановява собствената епоха и се отнася към самото създаване на епоса, т.е. към края на IX – началото на VIII в.пр.Хр. и насетне, като включва частично и периода дори до средата на VI в.пр.Хр. Без съмнение той възниква и се оформя в хода на перипетиите на Великата гръцка колонизация на тракийските егейски крайбрежия от VIII в.пр.Хр. и на тези на понтийските (черноморските) от VII в.пр.Хр. нататък.

¹ **Лосев, А. Ф.** Омир. София, 1962; **Богданов, Б.** Омировият епос. София, 1976.

² **Willamovitz-Moellendorf, U. von.** Die Ilias und Homer. Berlin, 1920; **Mireaux, E.** Les poèmes homériques et l'histoire grecque. Vol. 1–2. Paris, 1948–1949; **Dodds, E. R.** Homer. – In: Fifth Years of Classical Scholarship. Oxford, 1954, 1–17, 31–35; **Whitman, C.** Homer and the Heroic Tradition. Cambridge, 1958; **Page, D. L.** History and the Homeric Iliad. Berkeley – Los Angeles, 1959; **Webster, T. B. L.** La Grèce de Mycènes à Homer. Paris, 1962; **Chadwick, J.** Was Homer a Liar? – Diogenes, 77, 1972, 1–13.

Въпреки че носят по-ранни реминисценции и че са издържани в традициите на Омировото повествование, всички тези известия разкриват хоризонта на елините, очертан от взаимодействията и контактите с най-близките съседи.¹

С основание точно в този втори пласт се отдели един допълнителен стратиграфски елемент, който обхваща VII–VI в. пр. Хр., тъй като тогава поемите окончателно са записани в Атина в Двора на тирана Пизистрат. Той се откроява отчетливо поради особените интереси на полиса към областта на Тракийския Херсонес (дн. Галиполски полуостров) и към Югозападна Тракия и зоната на планината Пангей и още поради неговия апетит към Мала Азия. Именно сега традиционният текст се преобразува значително от Ономакрит и от школата му като в него се внасят и редица добавки, а песните добиват окончателната си форма. Най-ясно това личи в атическата редакция на „Илиада“.²

Стратиграфията на изворовите данни в епоса разкрива баналната истина, че тя е не само хронологическа, но задължително е и културна, и особено – политическа. Просто преданието за Троянската война предлага удобни примери и сравнения за постигане на актуални внушения и усилване на атинските позиции. Те са отлична платформа за пропаганда.

Точно поради посоченото основание писменият запис на „Илиада“ едва ли се мотивира единствено от стремежа Атина и Дворът на Пизистрат и на неговите синове да се превърнат в най-блестящи в очите на целия гръцки свят.

¹ **Mihailov, G.** Homère comme source historique et les études thraces. – In: Contributions au IVe Congrès International de Thracologie. Sofia, 1984, 12–40.

² **Mihailov, G.** Les pays balkaniques et la littérature classique jusqu'au VIe siècle. – In: Actes du VIe Congrès International des Etudes du Sud-Est Européen. Vol. 1. Athènes, 1972, 123–150; **Фол, Ал.** Политическа история на траките. Края на второто хилядолетие до края на пети век преди новата ера. София, 1972, 38–68.

Тук има много по-важни причини и преди всичко надделяват политическите амбиции към протоците и Евксинския понт (дн. Черно море), но и към тракийските егейски крайбрежия и непосредствено прилежащия хинтерланд, особено в стратегическите райони на Тракийския Херсонес и на югозапад.

Недвусмислените намерения се изявяват още при Солон, когато Атина е един от първите елински полиси след Милет, който предявява не само икономически, но и териториални претенции в съседство с Тракия. Това е времето на войната с о. Лесбос за завладяването на града Сигейон, разположен в Троада на устието на Хелеспонта (дн. Дарданели), точно срещ Елайус на Тракийския Херсонес – един изключително важен пункт за контрол на протоците, който сега поема същата роля като Троя през ахейската епоха, както впрочем тя ще се играе по-късно и от Бизантион (дн. Истанбул, Турция).¹

Отлично запознат със ситуацията, Пизистрат успешно продължава подетата политическа линия. Поради факта, че междуременно лесбосци успяват да си върнат загубеното, той подбужда самоския тиран Поликрат да воюва с Митилена – централният град на острова, а сполучливите бойни действия водят до повторното овладяване на ключовото селище от Атина. Там управлението се поема от незаконородения му син Хегезистрат.

Политическата картина е още по-колоритна, понеже към 561/560 г.пр.Хр., когато Пизистрат заграбва властта, родът на Филаидите начело с Милтиад Стария се настанява на Тракийския Херсонес. Превръща го в най-важната база за реализация на бързо нарастващи и изострени апетити не само по бреговете на Егея, на Пропонтида (дн. Мраморно

¹ Михайлов, Г. Класовата борба на о. Лесбос от VII–VI в. пр.н.е. и Алкей. – ГСУ-ИФФ, 46, 1949–1950, № 4, 1–38.

море) и на Евксинския понт, но и в прилежащия тракийски хинтерланд.¹

Независимо от вътрешнополисната неприязън между двата рода, начинанието е в абсолютен синхрон с действията на Пизистрат към областта на Югозападна Тракия и по-точно на брега на Термейския (дн. Солунски) залив. Тук той не само основава крепостта Райкелос, но притежава и минни периметри от златоносните залежи на планината Пангей.² Претенциите са основателни, а действията – акцентирани агресивни, още повече, ако не се изпуска предвид дървеният материал, който изтича от Халкидическия полуостров благодарение на р. Стримон (дн. р. Струма) и е така безценен за корабостроенето в Атина.

Колкото и да са конфронтирани в социално отношение родовете на Пизистратидите и на Филаидите, те са съгласувани и целенасочени във външнополитическите си намерения към Тракия. Те слагат ръка на най-важните ѝ зони, обхващат я като в люлка в името на идеята за хегемония на собствения полис. Борбата се води не само с оръжие, а идеологическата програма се представя и дискутира на агората (площада) и в еклесията (народното събрание). Цялата литература се превръща в особено ефикасен инструмент за прокламиране на идеи, за стимулиране на мисли и ориентация на воля.

Под маската на епическата поезия е твърде удобно да се прави политическа агитация. Та нима разположението на ахейците срещу Троя не е натоварено със съвременното съдържание на противовеса между атиняните и о. Лесбос,

¹ **Hdt.**, 6, 34–36; **Фол, Ал.** Цит. съч., 82–86; **Цветкова, Ю.** История на Тракийския Херсонес. (От Троянската война до времето на римското завоевание). София, 2008, 121–134.

² **Arist.**, Athen. Polit. 14, 3; 15, 1–2; 17, 1; **Данов, Хр.** Древна Тракия. Изследвания върху историята на българските земи. Северна Добруджа, Източна и Егейска Тракия от края на IX до края на III в. пр.н.е. София, 1969, 321–322.

който държи Трояда и протоците? Та няма Илион и несметните му съкровища, а и равностойните достойнства и престижът на неговите съюзници – траки, не олицетворяват безмерните богатства на тези така примамливи области?

В подобна обстановка не е трудно да се разбере как в търсенето на исторически оправдания за експанзия към Мала Азия и по тракийските крайбрежия и във вътрешността на страната Агамемнон и Микена се превръщат в Пизистрат и Атина.¹ Наистина тиранът и неговият Двор играят първостепенна роля в окончателното фиксиране на епическата традиция, а обкръжението около Ономакрит добавя, променя, дори фалшифицира традиционния текст. Интерполациите са адекватни и умело пришити с прозрачната цел да увеличат славата на Атина. Казаното е с още по-голямо значение, като се знае със сигурност, че някои от епизодите и дори цели песни се смятат за по-късно привнесени.

Точно такъв е и случаят с „Долония“ и с историята на тракийския цар Резос, добавени именно към това време, т.е. въпросната песен е съчинена към дата, когато поемата вече съществува, и е плод на късната атическа редакция, осъществена към средата на VI в. пр. Хр. от Пизистрат и неговите сътрудници. И следователно е изкуствено прилепена и няма достоверността на изложеното от певеца.²

Обикновено се приема, че застъпените събития отразяват борбите, които елините водят с траките при колонизацията на егейското крайбрежие.³ В литературата най-често се посочват перипетиите, свързани с основаването на

¹ Mihailov, G. Les pays balkaniques...; Mihailov, G. Homère...

² Попов, Д. Гръцките интелектуалци и тракийският свят. София, 2010, 23–50.

³ Кацаров, Г. Тракия в Омировия епос. – ИИД, 11–12, 1931–1932, 122–135; Vasilescu, M. Les Thraces dans les épopées homériques. – In: Actes du IIe Congrès International de Thracologie. București, 1980, 151–164.

Абдера и двата последователни опити за закрепването там, или на Маронея, когато към средата на VI в. пр. Хр. в нея здраво стъпват колонисти от о. Хиос. Друга възможност се търси по линия на действията и претенциите на Атина към Тракийския Херсонес, където, според Херодот, около 561/560 г. пр. Хр. родът на Филаидите се установява стабилно на полуострова.¹

Не е пропуснато и наблюдението, че след като Резос обитава приблизително областта, където е локализиран царят на траките бистони Диомед, то това е основанието авторът на X песен да ги свърже като противници, защото неговият Диомед е ахеец – враг на троянците. Може би по произход двамата са един и същ герой, но докато синът на Тидей е славен и доблестен първенец, неговото тракийско съответствие е личност с незавидна репутация. Той дава за храна на конете си заловените странници, които минават през страната му.

По този начин лошата страна на този единен образ е приписана на владетеля на бистоните, т.е. на един чужденец, докато добрият аспект принадлежи на гръцкия юнак.² Освен това първият е син на Арес – божество, което елините по-скоро отбягват, докато вторият е под покровителството на Атина. Но и Одисей също е замесен в тази история поради борбите му с траките кикони при техния град Исмар – по-късната Маронея, така подробно описани от Омир в „Одисея“.³ От казаното излиза, че Резос действително е древна фигура, но митът в „Илиада“ за него е нов, създаден от поета или още по-правилно – от последния редактор на поемата, за да пропагандира идеологически експанзивната атинска политика.

¹ **Berve, H.** *Miltiades. Studien zur Geschichte des Mannes und seiner Zeit.* Berlin, 1937.

² **Wathelet, P.** *Rhésos ou la quête de l'immortalité.* – *Kernos*, 2, 1989, 216–217.

³ **Hom.**, *Od.* IX, 39–66.

Със сигурност обрисуваната панорама е вярна, но от полезрението се изпуска, че самият Резос е син на Ейоней. Името на баща му може да се сближи с Ейон – град на устието на р. Стримон, откъдето идват и по-късните твърдения, че Стримон се нарича преди това Ейоней. Вероятно селище с въпросното епонимно название е съществувало по време на съставянето и привнасянето на „Долония“ в поемата.¹ От само себе си това ще рече, че царят (тъй като той е отличен с тази качествена определеност) властва в територията по долното течение на реката и оттам се придвижва до Троя.

При това положение, и след като е ясно, че атиняните имат трайни интереси към определени пунктове на Югозападна Тракия и по-специално към долнострумската област, цялата X песен ще отговаря абсолютно на техните претенции да се контролира тя и особено рудниците на планината Пангей, а акциите на пизистратидите в същата посока, както вече се посочи, са недвусмислени.

Направлението остава жадуван блян и за бъдещето. През 475 г.пр.Хр. една атинска експедиция, предвождана от стратегите Лизистрат, Ликург и Кратин, като избира за изходна база за нападението си Ейон, се мъчи оттам да превземе важното от стратегическо гледище място Деветте пътя (Енеа ходой), но е разбита от траките². Десет години след това, през 465 г.пр.Хр., полисът отново се опитва да овладее района, но търпи страхотно поражение от траките едони, а доведените сили, които наброяват 10 000 души, са разбити. Операцията е още по-неуспешна, понеже всичко показва, че е съзнателно съгласувана с действията на Кимон срещу о. Тасос. Най-сетне през 437 г.пр.Хр. под ръководството на Хагنون атиняните сполучват да основат в долнострумската долина своята колония Амфиполис.³

¹ Михайлов, Г. Траките. София, 1972, 202–207.

² Hdt. 5, 124–126.

³ Thuc. 1, 100; 4, 102.

Приведените аргументи означават, че епизодите с Резос намират място независимо от останалите борби с траките по Егейското крайбрежие. Нещо повече, самото райониране на центровете на политическия живот в тракийските земи е не само отражение и следствие на най-ранните колонизационни набези. То е сигурно свидетелство, че в посочения район се разгръщат процеси на оформяне на силен тракийски династически дом, които се консолидират и укрепват в непрестанните конфликти с ахейските царства дори още във времето към края на II хилядолетие пр.Хр.

По този начин пространството по долното течение на р. Стримон и устието ѝ начело с траките на Резос, макар и късно добавени, се оказват архаизирани представители на вече отминали времена и без съмнение се вметват в политическата карта от епохата на Троянската война.

Проблематиката се усложнява изключително много щом в анализа и в тълкуванията се включат и схолиите към Х песен. Те носят допълнително знание, натоварени са с различно съдържание и поставят ред и то сложни въпроси.¹ Първият схолион гласи: „Резос е син на реката Стримон в Тракия и музата Евтерпа. Пиндар разказва, че когато се сражавал срещу елините в продължение на един ден, той им причинил големи вреди, а по внушение на Хера и Атина хората на Диомед го убили.“

Вторият схолион е сходен и съобщава: „Резос е син на Стримон – тракийската река, и на Евтерпа – музата. Пиндар разказва историята, че той се бил точно един ден срещу гърците и им нанесъл големи поражения. Ето защо по божие желание Диомед го убил.“ Разликите са минимални, но все пак богините Хера и Атина тук са заменени и олицетворени от неопределено божие намерение, а пък Диомед съвсем сам погубва тракийския владетел.

¹ Лазова, Цв. Омир и Омировите схолии като извор за историята на древна Тракия. София, 1977 (автореферат на докторска дисертация).

Третият схолион е най-подробен и свидетелства следното: „Резос бил тракиец по род, син на реката Стримон и на Евтерпа, една от музите. Тъй като ги превъзхождал във военните дела, той потеглил срещу елините, за да се сражава на страната на троянците, и като влязъл в бой, за един ден избил много елини. А Хера, която се бояла за елините, изпратила Атина срещу неговото превъзходство. Като слязла (от Олимп), богинята накарала Диомед и Одисей да отидат като съгледвачи. А те, като се приближили към спящия Резос, убили него и другарите му, както разказва Пиндар.“

Към предходната обстановка сега се добавя и набляга върху бойното надмощие на тракиеца над гърците. Разбира се още, че Хера е тази, която проважда Атина да организира разузнаването във вражеския лагер, а на сцената се появява и още едно действащо лице – хитроумният Одисей.

Четвъртият схолион не се свързва с определен автор, както например предишните три, но е носител на богати внушения. Той гласи: „Някои пък казват, че Резос пристигнал в Троя през нощта и преди да е вкусил водата на тази страна бил убит, защото му било дадено предсказание, че ако той вкуси водата и ако конете му пият от Скамандър и ако пасат от пасищата на същото място, ще стане абсолютно непобедим.“¹

Приведените сведения, които се свеждат до две основни версии, а именно на Пиндар и на някой анонимен източник, явно са алтернативи на основната фабула в поемата, но и са твърде различни от нея и дори в определени отношения напълно несъвместими.² Ако се тръгне по линия на Пиндар, първото, което впечатлява, е участието на Резос в сраженията – нещо абсолютно изключено за „Илиада“, където той пристига през нощта и непосредствено след това е убит. Освен това подвизите на тракийския цар са немис-

¹ **Shol.**, II. X, 435.

² **Fenick, B.** „Iliad X“ and the „Rhesus“. The Myth. – Collection Latomus, 73, 1964, 5–16.

лими там, където главният герой е Хектор, а тук се случва точно обратното. По този начин се посяга на основната опозиция Ахил – Хектор. Всичко това, поставено вътре в „Долония“, я нарушава, тъй като ахеецът трябва да приеме Резос като свой основен опонент, а именно това изобщо липсва в песента. На нея ѝ е чужд и изпратеният от Атина патрул в стана на троянците – разузнаване, иницирано от щаба на гърците.

Включването на версията на анонимния автор също се оказва невъзможна.¹ Предсказанието, че ако тракиецът пие от водите на р. Скамандър, а и конете му направят това и пасат от ливадите наоколо, той ще стане абсолютно непобедим, стига да прекара нощта, предизвиква елините да го затрият преди това. Не бива да се пропуска запитването, че ако царят се появи на бойното поле, то тогава какво ще стане с превъзходството на Ахил в сраженията и с неговото върховенство? Какъв ще е изходът от евентуален техен двубой? Този вариант, изработен като мотивация на нощната експедиция, т.е. Резос да бъде убит веднага, за да не приеме нещо предвещано от оракула, на свой ред е неподходящ за атмосферата на „Илиада“.

Очевидно четирите схолийни алтернативи се отличават значително от ситуацията в „Долония“, хвърлят допълнителна светлина върху цялата проблематика и поставят на първо място въпроса какви са използваните извори за изнесените данни, т.е. дали те са след- или пък са преобладавали. Независимо от дискусиите в модерната книжнина, несъмнено в дъното на историята стоят доста различни източници, познати и на поета на X песен, които са традиционни варианти на предаденото от него, и става дума за дълга традиция.

Това ще рече как всичко около тракийския цар първоначално може да е част от отделен местен епос, който се

¹ Davidson, O. M. Dolon and Rhesus in the „Iliad“. – *Quaderni urbinati di cultura classica*, 1, 1979, 61–66.

адаптира към гръцкия кръг, и следователно древността на неговата величествена фигура не подлежи на разискване. Така е, още повече, че и авторът на „Долония“ ги познава под някаква форма и модификации и ги използва. И това личи от самата му композиция, където по негови особени причини, но не винаги ясни, той съкращава, променя и разработва една базисна тема, за да я пригоди към собственото си обкръжение и преследваните цели.

В началото вече съобщих, че другият най-подробен извор за Резос е едноименната трагедия на Еврипид. Безспорно сюжетът в нея върви по кройката на „Илиада“, но в доста детайли и епизоди се отклонява от нея и предлага друга форма и мотиви, които обогатяват основния образ. От съдържанието се разбира как Хектор спомага за утвърждаването на властта на своя приятел в Тракия, но когато пламва битката за Троя, Резос забравя за услугата.

Въпреки многократните молби той се притичва на помощ със закъснение и пристига едва след десет години в момент, когато щастието застава на страната на троянците, а победата, още миг, и ще ги докосне. Тракиецът отговаря, че забавянето му се дължи на кървавата война срещу него, водена от скитите. Още същата нощ той е убит от Диомед и Одисей, а на финала майка му – една от музите, жално го оплаква и предсказва бъдещата му съдба.

За изложението висока стойност имат отликите, които демонстрира драмата при съпоставка с „Долония“. Най-напред трябва да се има предвид, че поради главния си герой Еврипид съвсем естествено прехвърля центъра на действието от ахейския в троянския стан. Прави впечатление, че още в пролога на пиесата Хера напомня за скорошните успехи на Хектор над гърците и това изяснява ситуацията и обяснява защо Диомед и Одисей са там. Явно причината за нощната им акция и за нейния главен обект е предводителят на троянците. Като потенциален враг се споменава и Резос, но драмата е подчертано убедителна, че Хера подбужда Атина

да организира разузнаването и да насъска елинските герои срещу Хектор, макар че богинята знае за Резос, когато те се появяват за пръв път. При това положение излиза, че тук се следва по-скоро една от версиите в схолиите или пък някоя друга – съвсем самостоятелна.¹

Освен това в трагедията Диомед и Одисей са сравнително пренебрежително охарактеризирани.² Те са скромни, донякъде им липсва достатъчно смелост, проявяват слаба лична инициатива и на практика всичко, което правят, се подтиква и наставлява от богинята Атина. Това отрицателно представяне съвсем не отговаря на първостепенната роля на двамата герои в „Илиада“. Трябва да се добави още, че в случая на преден план изпъква Одисей – той води разговора с Атина, а и тя самата директно се обръща към него, той убива тракиеца и вероятно по тази версия се води и Овидий в своите „Метаморфози“.³

В поемата ситуацията е диаметрално обърната. Диомед е по-важната персона. Той иска да отиде като съгледвач и си търси придружител, той е фаворитът на Атина и с него тя говори, докато Одисей е по-скоро фон. Разбира се, възможно е и това да е чиста инвенция на Еврипид и в този контекст действително Одисей ще е по-важната фигура и ще е по-привлекателната, отколкото Диомед, тъй като е и изобретателен, и е надарен с хитрост – безспорно доста атрактивен персонаж.

В случая от значение е ролята на Атина.⁴ Вярно е, че в X песен тя е съществена, а Резос и хората му се оказват нейна жертва, но още повече е истина, че в пиесата тя контролира гръцките герои и е отговорна за сполуката им. Тя изцяло ръководи действията им, насочва ги към лагера на троян-

¹ Fenick, B. Op. cit., 18–19.

² Ibid., p. 21.

³ Ovid., Met. 13, 243–250; Gallet de Santerre, H. Ulysse meurtrier de Dolon. – In : Mélanges O. et M. Merlier. Vol. 1. Paris, 1956, 229–234.

⁴ Fenick, B. Op. cit., 25–26.

ците, направлява ги в пътя и напълно владее положението, за да се направи и този път тясна аналогия с алтернативите на поемата в схолиите или поне да се съзре в този случай една смесена версия.

Не на последно място идва първостепенната и внушителна фигура на Резос в пиесата, докато в „Илиада“ той не е представен по този начин. Сега тракийският цар е активно функционален, надарен е със свръхестествени способности и нищо не може да му се опре, понеже е непобедим и притежава божествена мощ. Сторената констатация е неоспорим аргумент за привнасянето в трагедията на казаното от анонимния автор в схолиона, още повече, че в нея се открояват и думите, че „ако преживее нощта“, ще съсипе ахейската армия. Тази несъкрушимост на тракиеца и условието да види зората категорично посочват своя извор и предсказанието за същностната му определеност. Точно неговото главно, централно място и значение са абсурдни за поемата.¹

В духа на споделеното е и логичното запитване дали посочените промени при съпоставка с X песен не са лично дело на Еврипид – негови поетични фикции и инвенции? Така е, защото взаимодействията между произведенията са доста сложни. Действително драмата включва някои реминисценции от „Илиада“ и е под нейното авторитетно влияние. В основата на структурата ѝ обаче явно стоят и други версии, които съставят нейното ядро, докато останалите използвани детайли се оказват второстепенни.

Сега не бива да се пропуска как в пиесата се търси известно приравняване на Резос с Ахил.² Паралелизмът е очевиден, понеже и двамата са с божествен произход по майчина линия, като деца те са отгледани от нимфи, предсказано им е, че ще умрат, ако участват във войната за Троя, притежават най-блестящи коне и въоръжение, след злощастния край са оплаквани от майките си и в крайна сметка след

¹ Ibid., 26–27.

² Ibid., 30–37.

смъртта си получават специални привилегии. Ето защо и Музата – майката на тракиеца, заявява, че той ще стане антроподемон (богочовек) и тя ще измоли тази чест за него от Персефона – богинята на Отвъдното.¹

Атмосферата рязко контрастира със знанието от „Илиада“ и категорично подчертава, че театралното произведение се базира на извор или по-скоро на извори, които съществено се отличават от тези в поемата и са донякъде сходни с версиите в нейните схолии. Това личи добре и от оплакванията на Музата в края на трагедията, които са симетрични на тези на Тетида. Тези структурни сходства не се съгласуват само в едно – в това, че жалбите за Ахил са отправени още във времето, когато героят е жив, а скърбите за Резос бликват едва след като той умира. Както се вижда, и този път рефлексията на мита е подобна на отразената в схолиите.

Въобще надали може да се опровергае наличието на други източници за композирането на трагедията. Това личи отлично и поради следването на тези версии дори от много по-късни автори. Най-яркият пример се намира в „Енеида“ на Вергилий. Той разкрива чувствата на Еней, който в Картаген посещава храма на Хера по време на строежа му и съзерцава картините от борбите за Илион по стените му. И ето какво казва поетът:

„Говореше [Еней] тъй и с наслада гледаше тези картини
безплътни, въздишаше често, целият в сълзи, защото тук
виждаше гърци, подели битка край Троя, как бягат и как
ги притискат младежи тевкри, а татък фригийци как бягат,
понеже надянал шлема си гривест, Ахил ги преследваше с
двуколка. Сега със сълзи вижда наблизно до тях и палатките
на Резос. Подло предадени, злият Тидид (Диомед) ги разси-
па със страшна сеч още в първата нощ и откара конете му

¹ Eurip., Rhes. 962–983.

буйни в своя лагер, преди да са пили от Ксант и да вкусят сочната паша на Троя.“¹

Навярно не ще има разногласия, че отново съпоставките отвеждат към схолиите на X песен и главно към съобщението от анонимния автор. Единствената разлика е, че при него се споменава р. Скамандър, докато у Вергилий става дума за р. Ксант, което впрочем не е предмет на полемика. При това положение не бива да има съмнение, че трагедията „Резос“ на Еврипид се изгражда въз основа и на други известни извори и повече или по-малко представя най-ранната форма на мита за тракийския цар.

Не остава съмнение, че и авторът на „Долония“ също познава тези източници, но трудно и смътно ги приспособява, за да изгради епизода с тракиеца. Възможно е те да са усвоени след множество модификации и такива в движение, за да се изработи една сравнително стройна система от взаимодействия и противопоставяния. Същевременно противоречивите детайли в нея са умело използвани и избистрят ясната си форма в пиесата. Следователно всичко опира до приспособяването и втъкаването на различни версии в едно общо цяло и това е типично за епическата традиция, която в случая откроява вездесъщата фигура на тракийския цар Резос и създава комплексния мит за него.²

¹ Verg., Aen. 1, 469–476.

² Тракийският цар е известен и от някои изображения, които доизграждат гръцкия мит за него: **Frohing, H.** Zum Rhesosmythos. – AA, 1971, No 1, 30–36; **True, M.** The Murder of Rhesos an a Neck Amphora by the inscription Painter. – In: The Ages of Homer. Oxford, 1995, 415–429; **Giuliani, L.** Rhesus between Dream and Death: On the Relation of Image to Literature in Apulian Vase. Painting. – BICS, 41, 1996, 71–86; **True, M.** Rhesos. – LIMC. Vol. 8.1 et Suppl. Zürich und Düsseldorf, 1997, 1044–1047.

2. ДОЛОН ВЪЛКЪТ

Ако се тръгне от „Илиада“, ще се разбере, че един елемент липсва в нея във връзка с версиите в схолиите и един е добавен. Първият се отнася до факта, че Резос въобще не се сражава в поемата. Вторият засяга историята на Долон – Долон, който присъства и в трагедията на Еврипид.¹ В X песен този персонаж се отзовава на призива на Хектор да отиде като съгледвач в лагера на ахейците и ето как е представен:

„Между троянците имаше някой си Долон, син на божествения глашатай Евмед, богат със злато и мед. Той бе наистина грозен на глед (какос), но бързоног и бе единствен син на пет сестри.“²

След като приема предизвикателството, този доброволец се обръща към своите с думите: „Хекторе, сърцето и храбростта ме подбуждат да се приближа до бързоходните кораби и да разузная какво става там. Но хайде издигни жезъла си и ми се закълни, че наистина ще ми дадеш блестящата от медта колесница и конете, които носят безукорния син на Пелей (Ахил).“³ Получил уверението, „той веднага хвърли на раменете извит лък, наметна кожа от сив вълк, постави на главата си шлем от кожа на невестулка, грабна остро копие и тръгна от стана към корабите“⁴.

Същевременно не бива да се изпуска предвид, че тук Резос не е ни най-малко причината за паралелно изпратените шпиони от страна на ахейците. По време на краткия си престой в Троя той не предприема нищо, а липсва и предсказание относно неговата съдба. Никой не знае нищо за

¹ Заглавието е заимствано от **Gernet, L.** *Dolon le loup*. – In: *Anthropologie de la Grèce antique*. Paris, 1982, 201–223. Вж. още **Davidson, O. M.** *Op. cit.*, p. 63.

² **Hom.**, Il. X. 314–317.

³ **Hom.**, Il. X. 318–324.

⁴ **Hom.**, Il. X. 330–335.

героя, докато Долон не споменава името му и не издава разположението на водените от него траки.

Що се отнася до вариантите в схолиите обаче, в тях троянският разузнавач въобще не се появява.¹ На практика и няма нужда от него. Той не е потребен на Диомед и на Одисей, да им разкрие къде се намира тракийският цар, след като това го прави богинята Атина. Точно обратното е в сила за „Илиада“, а именно прибавянето на Долон там е допълнителен аргумент за различната природа на песента.

Сега идва ред на трагедията на Еврипид, където като награда за делото си Долон иска само божествените коне на Ахил – без колесницата, и след като Хектор му дава дума, че ще ги получи, действието се развива така:

„Долон. Бих тръгнал, но ще се отбия у дома, а там ще се облека с премяна, каквато подхожда, и после ще тръгна към корабите на ахейците.

Хор. Кажы каква друга дреха ще сложиш вместо тази.

Долон. Подходяща на делото и на крадливите стъпки.

Хор. От хитър човек е добре да се научи нещо хитро: кажи с какво одаяние ще покриеш тялото си?

Долон. Ще си вържа вълча кожа на гърба. Ще си сложа на главата зверска паст. Ще натъкмя ръцете си да бъдат предни лапи и краката ми – задни лапи. Когато съм близо до изкопите и корабния стан, ще вървя като вълк на четири крака и враговете трудно ще открият следите ми: а стъпя ли на пусто място, ще бъда двуног. В това е хитростта.

Хор. Ти всичко си намислил добре и само трябва да имаш щастие.

Долон. Ще се върна невредим и ще убия Одисей или Тидеевия син (Диомед) и ще ти донеса главата му, за да има сигурен знак, че Долон е ходил до корабите на аргивците: преди светлината да озари земята, ще се върна у дома с окървавена ръка.²

¹ Fenick, B. Op. cit., p. 17.

² Eurip., Rhes., 205–224.